

dákēs izg. *hadžidakis* (dž v tej besedi tudi zaradi naslonitve na turški *hadži*).

Z našim u (v pisavi in izgovarjavi) slovenimo grško dvočrkje *ou* (omikron ipsilon): Mpoúmē izg. *bumi* (ime pesnice); ime znane pevke *Merkoúrē* izg. *merkuri*, kakor bi kazalo zapisati, in ne *Mercouri*, kakor pri nas nekateri prepisujejo iz tujih zapisov.

Bolj zapleten je izgovor dvoglasnih *au* (*alfa ipsilon*) in *eu* (epsilon ipsilon), prav tako tudi pisava. Dvoglasnika namreč nista kar preprosto *au* in *eu*, kakor to predpisuje uvod v SP 62, ampak *av* ali *af* in *ev* ali *ef*. Pred samoglasniki in pred zvenečimi soglasniki izgovarjamo in pišemo *au* kot *av*, torej *Aualítēs* izg. *avalitis*, *Augé* izg. *avgi*, *Máuros* izg. *mavros*, *Stavros* izg. *stavros*, *Eua* izg. *eva*, *Eúrē* izg. *evri*. To pomanjkljivost SP 62 omenja v navedenem članku že dr. E. Mihevc-Gabrovac: »Tudi pisava au in eu v SP za novogrška diftonga au in eu ni posrečena. Grki namreč teh diftongov nikoli ne izgovarjajo tako...« In: »Pred nezvenečimi konzonanti pišemo in izgovarjamo au in eu kot af in ef: *Gláukos* *Gla-*

kos, kar za čudo pri nas tudi pravilno pišejo! *Leutéris* *Leiferis*.

Črko *zita* (starogrški *zeta*) pišemo in izgovarjamo kot naš *z* ali tudi *ž*: *Benézēs* izg. *venezis*.

Prav tako izgovarjamo in slovenimo tudi *s* pred zvenečimi soglasniki (tudi zvočniki) kot *z*: *Kosmās* izg. *kozmas*.

Brez posebnosti je tudi izgovor in slovenska pisava črk *ksi* in *psi*: *Ksenos*, *Lipsos*. Še pripomba k 2. točki 58. člena uvoda v SP 62: Pridihov in naglasov ne pišemo, saj prvih, ostrih, zdaj niti ne izgovarjajo več.

Za konec pa: dvojne samoglasnike pišemo enojno (kot v starogrščini) in jih tako izgovarjamo: *Pappá* izg. *papa*, *Brettákos* izg. *vretakos*.

Pripomba: označba *izg.* je dogovorna, nakazuje naj izgovor in, kjer ni drugače označeno, tudi našo pisavo. Seveda je treba pri zapisu imen upoštevati pravila pisanja imen v slovenščini (velika začetnice).

Marijan Tavčar
Škofja Loka

MONOGRAFIJA O ELEGIJI V SLOVENSKI LITERATURI

Nemški slavist in slovenist Peter Scherber, ki je študiral na frankfurtski univerzi in zdaj deluje na univerzi v Göttingenu, je pred nedavnim izdal monografsko razpravo o stoletnem razvoju elegijskega pesništva pri Slovencih.¹ Kakor je razvidno iz kratkega predgovora, je delal na temi več let in delo zaključil do leta 1970, ko je zanj prejel 5. decembra nagrado Südosteuropa-Gesellschaft v Münchnu. Seznam uporabljene literature na koncu knjige kaže, da pozneje razprave ni več dopolnjeval.² Ta štiriletni razpon med nastankom in izidom sicer nikakor ne more vplivati na tehtnost Scherberjeve knjige in zanesljivost rezultatov njenih raziskav, je pa nekoliko v škodo njeni aktualnosti v slovenistični znanstveni publicistiki. Še vedno pomeni Scherberjeva razprava tako po izboru teme kakor po svoji metodologiji posnemanja vredno novost v slovenski literarni vedi, vendar ne več v tolikšni meri, kakor bi jo v času svojega nastanka.

Slovenska literarna zgodovina v zadnjih letih namreč ni več tako hudo oddaljena od imanentno literarnih aspektov raziskovalnega postopka in vrednotenja dejstev, kakor se je še kazala Scherberju ob pisa-

nju enega izmed uvodnih poglavij, in tudi teoretično-zgodovinska obravnava posameznih literarnih zvrsti, vrst in žanrov ji ni več povsem tuja. Pravzaprav so bile tovrstne tendence že pred petimi leti bolj žive, kakor jih je mogel opaziti Scherber v svojem »bolj reprezentativnem kot popolnem« (str. 5) pregledu slovenskih literarno-zgodovinskih in teoretičnih del. Njegov izbor slovenistične literature mu je kazal »stališče, povsem določeno z literaturi imanentno metodo« (str. 4), le v Toporišičivi monografiji o pripovedništvu F. S. Finžgarja, opozorilo na potrebo po »povijesti književnih rodova« (str. 3) pa je opazil samo v prispevku istega avtorja v zborniku *Uvod u književnost* (Zgb. 1961 in 1969). Scherber seveda ni mogel vedeti, da so že pred Toporišičevim opozorilom nastajale posamezne študije iz slovenske zgodovine literarnih vrst (npr. balada) in stalnih metričnih

¹ Peter SCHERBER: *Die slovenische Elegie. Studien zur Geschichte der Gattung 1779–1879*, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GmbH 1974, X + 133 str. 8°. (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III; Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Band 18.)

² Najmlajša bibliografska enota: Janko Kos, *Prešeren in evropska romantika*, Lj. 1970.

oblik (npr. sonet) v komparativističnem seminarju prof. Antona Ocvirka, ker so žele ostajale kot tipkopisni unikati v arhivu oddelka za svetovno književnost in literarno teorijo na ljubljanski filozofski fakulteti, pa še vsa zainteresirana strokovna javnost ni bila obveščena o njihovem obstoju. Podobno je bilo s posameznimi sorodnimi nalogami v slovenističnih literarnozgodovinskih seminarjih na isti fakulteti. Vendar so mlajši sodelavci oddelka za slovanske jezike in književnosti že takrat začeli kazati tendence po preučevanju slovenske literature po zvrsteh in vrstah in ni bil Jože Toporišič osamljen med njimi. Boris Paternu je že 1957 podal prerez slovenskega pripovedništva v 19. stoletju,³ nekoliko kasneje pa je izšla kolektivna knjiga teoretičnih napotkov in interpretacij iz novejših slovenske literature po zvrsteh.⁴ Ta prizadevanja so pogojila razdelitev dela pri presesu najnovejših slovenske literature, ki so se ga lotili pretežno isti literarni zgodovinarji.⁵ V tem času je bil objavljen tudi poskus zgodovinske opredelitve literarnega žanra.⁶ V zadnjih letih se je tem prizadevanjem pridružila še obsežna monografija o slovenski dramatik, delo zdaj že pokojnega literarnega zgodovinarja in gledališkega kritika starejše generacije in Franceta Koblarja.⁷ Na področju pripovedne proze pa je svoje teoretično-zgodovinske raziskave nadaljeval Matjaž Kmecl.⁸

Kljub naštetim in podobnim delom in raziskavam, ki jih je bilo v tej zvezi potrebno omeniti, saj kažejo na dokaj izrazite tendence v najnovejši slovenski literarni zgodovini, pa je treba poudariti inovativen zgled, ki ga pomeni Scherberjeva knjiga o stoletnem razvoju slovenske elegije za slovenistiko. Tu gre predvsem za nov metodološki prijem, ki po eni strani gradi na vsestranskih analizah tipičnih primerov vrste, po drugi pa povzema sintetične zaključke po statistično obdelanih rezultatih analiz, kar prinaša preverljivo zanesljive rezultate. Pomemben pa je tudi poskus teoretične osmislitve takšnega raziskovalnega postopka. Scherber vidi vrednost teoretično-zgodovinskega preučevanja posameznih literarnih vrst predvsem v tem, da njegovi rezultati ustvarjajo zanesljive temelje za imanentno literarnozgodovinsko periodizacijo slovenske literature. »K novemu razmišljanju o bolj literaturi lastni razdelitvi slovenske literature, ki bi izhajala iz same literature bolj od dosedanjih, lahko raziskave vrst gotovo prispevajo znaten delež. Omogočajo tudi ugotoviti odseve nadnarodnih tokov in stilnih usmerjenosti ter nji-

hov izpreplet, v katerem se tudi manjša narodna literatura izkaže za bolj ali manj harmonično enoto recepcije in produkcije.« (Str. 5.)

Uvod Scherberjeve knjige obsega tri razdelke. V prvem avtor utemeljuje časovno zamejitev svojih raziskav. Začetno letnico 1779 si je izbral zaradi izida prvega zvezka pesniškega zbornika Pisanice, »s katerim se začena posvetna lepoznavska literatura v slovenskem jeziku« (str. 1). Zaključni mejnik v letu 1879 so mu narekovale zadnje Stritarjeve elegije in ga je utemeljil predvsem z ne docela prepričljivo trditvijo, »da ni elegija kot literarna vrsta po *Stritarju* prešla več nobenega bistveno novega impulza ali spremembe« (str. 2). Mimogrede omenja, da so v današnji Sloveniji že davno pred Pisanicami nastajale elegije, in sicer v latinskem jeziku. Nemškim elegijam, ki so na Slovenskem nastajale sočasno s slovenskimi zlasti v prvi polovici 19. stoletja, pa se iz metodoloških ozirov odreka v tej knjigi, hkrati pa poudarja potrebo po posebni obravnavi. V drugem oddelku uvoda pretresa Scherber odnos slovenske literarne zgodovine do zgodovine literarnih vrst, kar smo v bistvenih točkah registrirali že v prejšnjih odstavkih pričujočega zapisa, v tretjem oddelku pa utemeljuje svoja teoretična izhodišča. V teoretična vprašanja elegije se podrobneje ne spušča in se po bežni občji zgodovinski skici pri opredeljevanju vrste nasloni predvsem na monografijo Friedricha Beissnerja o nemški elegiji.⁹ Važnejša od trdne definicije so za Scherberja praktična metodološka izhodišča, zato poskuša razširiti ozke zamejitve starejših teoretikov z naslonitvijo na hermeneutične kriterije razločevanja literar-

³ Boris Paternu, *Slovenska proza do moderne*, Studije, Koper 1957. 2. izd.: 1965.

⁴ Helga Glušič, Matjaž Kmecl, Saša Skaza, Franc Zadravec, *Lirika, epika, dramatika*, Studije iz novejših slovenske književnosti, Murska Sobota 1965. 2. izd.: 1971.

⁵ Boris Paternu idr., *Slovenska književnost 1945–1965*, I-II, Lj. 1967.

⁶ Janez Rotar, »Slika« kao oblik realističke novele u slovenskoj književnosti, *Radovi F. F.*, V, Zadar 1964, str. 177–201.

⁷ Francè Koblar, *Slovenska dramatika*, I-II, Lj. 1972, 1973.

⁸ Matjaž Kmecl, *Uvod v razlago sodobne slovenske novele*, Obdobje prednovelistične pripovedne oblike 1945–1951, Lj. 1970 (cikl. razmn. disertacija). *Isti*, *Novela v literarni teoriji*, Mrb. 1975. *Isti*, *Od pridiže do kriminalke*, O meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze, Lj. 1975.

⁹ Friedrich Beissner, *Geschichte der deutschen Elegie*, Berlin 1941 (*Grundriß der germanischen Philologie* 14). 2. izd.: 1961.

nih vrst pri nekaterih sodobnih literarnih teoretikih, Karlu Vištorju, Janu Mukařovskem in Stefaniji Skwarczyński. Tako Beissnerjev temeljni kriterij za elegijo kot vrsto, namreč »refleksivni moment, t. j. elegični pogled v neko idealnejšo, lepšo preteklost«, za slovenske razmere razširi tudi na krščansko hrepenenje v onostransko prihodnost, ki ga nemški teoretiki izločajo in z njim »elegične« pesmi v srednjem veku in baročni dobi.¹⁰ S takšnim postopkom je prišel Scherber do teoretično ne povsem doslednih, a praktično primernih kriterijev za izbor ustreznih slovenskih pesmi, na katerih je gradil svojo razpravo:

a) elegijska *oblika* (elegični distih ali aleksandrinec, v kolikor nista uporabljena v epigramu),

b) elegijska *snov*, kakor se je poslužujejo različni tipi pesmi: epicedij, nagrobna pesem, tožba nad svetom (o ničevosti, o minljivosti), ljubezenske tožbe (zapušenost, bol ob ločitvi), tožbe zaradi izgube mladosti, tožbe zaradi preziranja, ki ga trpi domovina, pesem ob slovesu, melanholična refleksija itd.,

c) elegično »*barvanje*«, ki ga upošteva le, če sta izpolnena prva dva kriterija (tako ne upošteva elegičnih sonetov ipd.),

č) *naslov* »elegija«, »mila pesem«, »žalostnica«, »žalovanje«, »slovo«, ki prča o avtorjevi zavestni uporabi vrste,

d) *označevanje* posameznih pesmi kot elegij pri sodobnikih ali v literaturi, pri čemer ne gre za povsem zanesljiv kriterij.

Tudi prvo poglavje še ne posega neposredno v predmet razprave. Najprej se tu Scherber ustavlja ob poetiki in teoriji elegije v Sloveniji, pri čemer zelo pazljivo pretresa naše najstarejše poetike, zlasti malo znano Kumerdejevo, čeprav še nič ne govore posebej o elegiji. Prve definicije vrste zasledi Scherber šele pri Macunu in Janežiču.¹¹ Pomembno pa je, da je Scherber pritegnil v ta pretres tudi Zoisova pisma Vodniku in Čopova pisma Saviu. Poskušal je tudi določiti vplive tujih poetik, vendar tu ni mogel biti dovolj izčrpen, ker ni potrebne literature, na katero bi se mogel opreti.

Zgodovinskemu pregledu teoretične ozaveščenosti oziroma nezaveščenosti slovenske kulturne javnosti sledi dokaj obsežno razpravljanje o »latinskih predhodnikih«. Scherber utemeljuje ta poseg v nekakšno predzgodovino slovenske elegije po eni strani z možnostjo vplivov domače tujejezične tvornosti na prve elegije v sloven-

skem jeziku in citira tudi postavko Jožeta Pogačnika, da jezik ni odločilni kriterij za določanje nacionalne pripadnosti starejše slovenske književnosti, po drugi strani pa poudarja po Friedrichu Beissnerju izreden pomen novolatinskega pesništva za elegijsko vrsto: »Skoraj vsi novolatinski pesniki so bili tudi elegiki.« (Str. 23.) Seveda gre pri tem za naslonitev na antično pojmovanje in vzorce vrste, predvsem pa tudi za formalni kriterij njenega določanja po elegičnem distihu. To poglavje je tako v Scherberjevi knjigi nedvomno organsko povezano z osrednjim razpravljanjem, hkrati pa tudi samo po sebi izredno pomembno, saj se slovenska literarnozgodovinska dela vsaj v praksi in razen redkih izjem (pa še te niso dosledne) izogibajo tujejezični literarni produkciji Slovencev in na Slovenskem (tradicionalna izjema je tu predvsem Valvasor s svojo polihistorško monografijo o vojvodini Kranjski). Žal pa je zaradi pomanjkanja oziroma odsotnosti temeljnih del na tem področju moral ostati ta pregled v Scherberjevi knjigi na stopnji sicer skrbno pripravljene, a močno pomanjkljive skice. Temeljna bibliografija, kakršno je o slovenskih piscih, ki so izdajali knjige v latinščini, pripravil Primož Simoniti,¹² je izšla šele v času, ko je Scherberjeva razprava čakala na tisk. Tako njegov pregled ni mogel biti sistematičen in njegovi zaključki trdni. Največ prostora je Scherber posvetil humanističnim pesnikom, s katerimi se novolatinsko pesništvo začenja. Podrobneje je analiziral elegije Tomaža Hrena, nekaj časa v Ljubljani delujočega Nemca Nikodema Frischlina, zlasti pa štiri elegije ob Trubarjevi smrti, ki jih je slovenskemu prevodu Andrejevega nagrobnega govora priključil zgodaj umrli Vipavec Matija Trost; s podrobno analizo Trostovih latinskih distihov je Scherber prišel do zaključka, da »lahko Trosta uvrstimo med predstavnike vprav tistega evropskega literarnega toka, ki je iztekajoče se 16. stoletje temeljito prekoval, namreč manirizma« (str. 27). V nasprotju s tem dokaj obsežnim humanističnim opusom pa je Scherber od 17. do 19. stoletja našel le nekaj primerkov la-

¹⁰ Prim. Julius Wiegand, *Elegie*, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, 2. izd., I (A-K), Berlin 1958, str. 332–334.

¹¹ Ivan Macun, *Cvetje slovenskiga pesništva*, Trst 1850, str. 14–15. (Ne upošteva pa prevedenega in nekoliko prikrojenega teksta oznake v J. Macun, *Kratko krasoslovje o pèsničtvu*, Zgb. 1852, str. 9.) Anton Janežič, *Cvet slovenske poezije*, Clc. 1861, str. 28.

¹² Primož Simoniti, *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis, Opera scriptorum latinorum Sloveniae usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita, Bibliothecae fundamenta*, Zgb.-Lj. 1972.

tinskih elegij na Slovenskem in tako prišel do preuranjenega zaključka: »Kakor je bilo omenjeno že na drugem mestu, nimamo tu več opraviti s pravo kontinuiteto vrste. Posamezno se pojavljajoče, deloma povsem slučajno ohranjene latinske elegije označujejo čas do konca 18. stoletja, v katerem lahko zaznamujemo tudi vobče malo literature v slovenskem jeziku.« (Str. 28.)

Seveda se nam ob pazljivejšem pretresu stvari pokažejo v dokaj drugačni luči. Najstarejši pisec novolatinskih verzov s Slovenskega je po Simonitijski bibliografiji Avguštin Tyfernus, ki je prispeval nekaj slavilnih pesmi v različne publikacije prvi dve desetletji 16. stoletja. Proti sredini in zlasti v drugi polovici 16. stoletja je takšnih priložnostnih novolatinskih pesnikov pri nas že več. Važno je zlasti dejstvo, da je bil najbolj znan takšen verzifikator v šestdesetih letih 16. stoletja Gašper Žitnik (Sitnick), prav tisti ujec bodočega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je poskrbel za nečakovo katoliško vzgojo; tako lahko domnevamo, da precej obsežna Hrenova latinska pesemska produkcija ni bila zgolj produkt šolskih pobud in vaj, ampak da je pri njej soodločal tudi učev zglede in ugled. Nadalje je zanimivo, da med novolatinskimi verzifikatorji najdemo od slovenskih protestantskih piscev razen Trosta še Janža Znojliška. Seveda pa bi bilo med to dokaj številno pesemsko produkcijo, ki bi jo rokopisni viri verjetno še znatno pomnožili, treba razbrati, tako kot je to storil Scherber pri Hrenu, koliko so verzifikatorji uporabljali eligičnih distih in sodijo njihove pesmi med elegije po oblikovnem kriteriju, in koliko sodijo tudi po vsebini v elegijsko vrsto. Vsekakor pa je bilo humanistično novolatinsko pesnjenje tudi na Slovenskem bolj živo in gotovo tudi elegija v njem bolj zastopana, kakor je razvidno iz Scherberjeve razprave. Še bolj pa to velja za naslednji dve stoletji, za kateri nikakor ne more veljati oznaka slučajnosti in breztradicionalnosti. Tradicijo novolatinskega pesništva so namreč tudi na slovenskih tleh v sklopu svojega srednjega šolstva sistematično gojili jezuiti in jo celo dokaj trdovratno vzdrževali tudi v času tik pred ukinitvijo reda, ko bi po državnih odlokih morali posodobiti svoje izobraževalne postopke in tudi jezikovno-literarno vzgojo nasloniti na žive jezike. Iz tiskanege poročila ljubljanske gimnazije leta 1766 je npr. razvidno, da je bila elegijska vrsta pesništva v verzifikatorskih poskusih jezuitskih dijakov izrazito zastopana: od 23 literarnih produktov, ki so jih dijaki obeh

humanitetnih razredov (retorike in poetike) pripravili v šolskem letu 1765/66 za javno reproduciranje, jih je kar 8 (34,78 %) označenih za elegije, torej spesnjениh v eligičnem distihu, pa še 4 (17,39 %) z oznakami za ustaljene tipe (epicedium, propemtion) elegijskega pesništva, vsega skupaj torej dobra polovica.¹³ Dasi iz starejše dobe nimamo takšnih poročil, lahko sklepamo na temelju jezuitske šolske teorije in učbenikov, da je bilo novolatinsko verzificiranje v njihovem šolskem programu vedno znatno zastopano in da je v njem tudi elegijska vrsta imela viden delež. Tu so bile očitno tudi dane pobude in zgledi za vse tisto priložnostno verzificiranje, ki je bilo javno publicirano in katerega drobec je zabeležil tudi Scherber. V ožje problemsko območje bi sodila publikacija *Sapientia coronata* versu elegiaci (Graz 1652), ki jo je napisal jezuit Jurij Florijančič (1613—1654), prav tako *Elegiae Marianae* (Graz 1719), delo jezuita Žige Liechtenberga (1688—1765); žal sta obe publikaciji znani le iz literature. Več pa je drugih drobnih publikacij, ki bi jih bilo treba glede na vrstno in žanrsko pripadnost vsebujočih pesmi še preveriti. Razen jezuitov so se v novolatinskem pesništvu intenzivneje poskušali tudi nekateri svetni duhovniki in laiki. Tudi njihove knjige pesmi so nam doslej znane le po imenih in zato ne vemo, koliko lahko v njih iščemo sledov elegijskega pesništva. Jurij Žiga Hallerstein (1612—1686) je v letih 1680 in 1682 v Celovcu tiskal dve knjigi pesmi, vendar iz tega, kar je njegovih verzov ponatisnil Valvasor (*Die Ehre des Herzogtums Krain VI*, 361—362), lahko sklepamo, da so bili njegova domena izključno epigrami in anagrami. Povsem nemogoče pa je sklepati o vsebini pesemskih knjig ali rokopisov članov akademije delavnih Jurija Andreja Gallenfelsa (1651—1699) *Selectorum poematum fasciculus*, Janeza Krstnika Prešerna (1656—1704) *Selectoria poemata* in Janeza Rudolfa Coraduzzija (1663—1717) *Poemata selectiora ad amicos* (iz 1708); vendar za zadnjega vemo, da je drugače pesnil predvsem epigrame in emblematične verze. Odsotnosti vsega tega v Scherberjevi knjigi sicer ne moremo ocenjevati kot bistveno pomanjkljivost, ker se ni mogel opreti na nikakršno literaturo o predmetu, čudi pa, da ne omenja eligičnih distihov v slavilnih pesmih k Valvasorjevi veliki knjigi o Kranj-

¹³ Nomina in arena literaria victorum, qui insigni munificentia in clitorum ducatus Carnioliae statuum in aula academica Collegii Soc. Jesu Labaci proemiis donati sunt aut his proxime accesserunt, Lj. 1766.

ski,¹⁴ saj je v isti publikaciji našel ponatis Frischlinove elegije Cerkniškemu jezeru (str. 26, op. 72), pa tudi vseskozi v starejšem pesništvu upošteval oblikovni kriterij elegičnega distiha.

V zadnjem oddelku prvega poglavja opozarja Scherber na ljudsko pesem, ki pač predstavlja starejšo zakladnico pesništva v ljudskem jeziku. Načelno si je vprašanje zastavil, ali ljudska pesem »kaže z elegijo skupne značilnosti oziroma ali je na kakršenkoli način vplivala na elegijsko vrsto pesništva« (str. 29). Izhodišče razmišljanja mu je nudila oznaka skupine pesmi v petem zvezku Korytkove zbirke Slovenskih pesmi krajnskega naroda (Lj. 1844): *Legende, elegije in druge take pesmi*. Razbral je, katere izmed tistih pesmi bi kolikor toliko ustrezale oznaki elegije. Ugotavlja, da gre za pesmi, ki se pojejo priložnostno ob smrtih in pogrebi, in da pretežni del teh pesmi »tožbo nad izgubljeno idealno preteklostjo in nad sedanjostjo, ki prav tako ne ustreza temu idealu, neposredno povezuje s hrepenenjem po prihodnosti, ki bo, pa čeprav v onostranstvu, temu idealu spet ustrezala« (str. 29–30). V tem pa Scherber vidi prav tisto tematiko, ki se mu zdi tako značilna za slovensko elegijo, da je, kot smo že zgoraj poudarili, prav zaradi nje razširil definicijo elegije kot literarne vrste. Z naslonitvijo na Merharjevo monografsko študijo o slovenski ljudski pesmi¹⁵ je našel elegijske značilnosti v dveh vrstah lirskega ljudskega pesništva, v »pesmih obsmrtnicah« in v »slovesih«, in prišel do naslednjega zaključka: »Obe te vrsti ljudske pesmi sta prav gotovo vplivali na že obstoječo vrsto elegije v umetnem pesništvu. Njun vpliv lahko najočitneje opazimo v motiviki, v podobah, pri prenekaterih avtorjih tudi v verzu in leksiki. Zelo zgodaj lahko ugotovimo tudi že spojitev vrstnih oznak 'slovo', 'elegija', 'žalostinka' ipd., pri čemer postane 'slovo' v dvojnem pomenu slovesa pri ločitvi in ob smrti kar sinonim za elegijo.« (Str. 31.)

Ta točna opažanja in dragocena opozorila pa imajo to slabost, da Scherber brez pomislekov sprejema načelno in v znanstveni publicistiki ustaljeno mehanično ločevanje med »umetno« in »ljudsko« pesmijo. V zgodovinskem kontekstu se nam tako postavljena problematika nekoliko diferencira in pokaže v bolj zapleteni podobi. Scherber opozarja na prisotnost toposov¹⁶ v takšnih ljudskih pesmih, posebej tistega »vsi morajo umreti«, in z njimi utemeljuje misel o medsebojnem vplivanju umetne in ljudske

pesmi. Toda ali naj bi ta vpliv prišel od mlajše slovenske umetne elegije, ki je osrednji predmet Scherberjeve razprave, ali morda od priložnostne latinske verzifikacije, nemara od tujejezičnega sorodnega pesništva? Teh vprašanj pa si Scherber ne zastavlja več. Prav zato pa v prvem poglavju Scherberjeve knjige pogršamo razdelek, ki bi govoril o slovenski cerkveni in sploh nabožni verzifikaciji starejših obdobij. V zvezi s predmetom Scherberjevih raziskav je zlasti tista skupina duhovnih pesmi, ki obravnava eshatološko tematiko, torej pesmi o »štirih človekovih poslednjih rečeh«, pesmi o ničevosti in minljivosti sveta in sploh pesmi, ki naj odvrčajo vernika od posvetnih užitkov, ga spodbujajo k pokori in k sistematičnim pripravam za srečno življenje v onostranstvu. V takšnih pesmih najdemo ne le vse tiste topose, ki jih je Scherber zasledil v ljudskih pesmih in ki so značilni tudi za umetno slovensko elegijo zlasti v dobi predromantike (ali sentimentalizma, kakor se zdi Scherberju primerneje), ampak tudi pristno elegično »barvanje«.

Vzemimo za prvi primer topos »vsi morajo umreti«, ki ga posebej omenja Scherber v zgoraj parafraziranem stavku. V dokaz misli »vsi morajo umreti« navajajo antični pesniki, npr. Horac, mitološke in zgodovinske osebe, srednjeveški krščanski pesniki pa se sklicujejo na svetopisemske očake.¹⁷

¹⁴ Pavel Ritter, Carmina; Jožef Sisentschelli, Appianus... (svobodna vzporednica slov. pesmi); Pavel Ritter, Ad opus descriptionis Ducatus Carnioliae... Croatia (vzporednica hrv. pesmi); Pavel Ritter, Ad auctorem huius operis... Dalmatia (vzporednica hrv. pesmi); Janez Gregor Dolničar, Allusio...; Janez Krstnik Petermann, Allusio panegyrica...

¹⁵ Boris Merhar, Ljudska pesem, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1956, str. 31–114.

¹⁶ Termin je povzet po grški retoriki (topos = kraj, mesto) in pomeni konstantne rečenice, misli in stališča, ki se jih poslužuje govornik zlasti v začetkih in zaključkih govorov. V sodobni literarni znanosti je pojem ponovno uveljavil Ernst Robert Curtius (Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, 2. izd., Bern 1954, zlasti str. 89–115) in z njim uvedel novo panogo znanstvenega raziskovanja literature (Topik, Toposforschung). Po njem je nemški literarni teoretik Wolfgang Kayser takole povzel definicijo pojma: »Topoi so 'trdni kljšeji ali miselne in izrazne sheme', ki izvirajo iz antične literature in segajo preko srednjelatinske literature v srednjeveške literature v narodnih jezikih in dalje v literaturo renesanse in baroka.« (Das sprachliche Kunstwerk, 4. izd., Bern 1956, str. 72.) V slovnični uporabi pojma ne sledim Hrvatim, ki v prevodu Curtiusove knjige (Evropska književnost i latinsko srednjovekovlje, Zgb. 1971) po nemškem zgledu uporabljajo nepregibno grško edminsko (topos) in množinsko (topoi) obliko, marveč sklanjam besedo po navodilih SP za novejšo izposojenke iz grščine.

¹⁷ E. R. Curtius, o. c., str. 90sl.

Ta topos se v zelo poenostavljeni obliki pravič pojavi v slovenski cerkveni verzifikaciji v 16. kitici pesmi o smrti iz tako imenovanega kalobškega rokopisa (sredina 17. stol.). Kitica vsebuje misel, da se smrt slednjemu primeri, da vzame tako stare kakor mlade in da tudi kralje izenači s prebivalci podeželja:

Kor se slednim nameri,
stare, mlade uzame,
kralje s stola si pahne
nu stori deželane.¹⁸

Pomembne razširitve pa doseže ta topos v pesmih Paglovčeve rokopisne pesmarice, ki je nastajala okoli leta 1733. V pesmi o minljivosti in ničevosti vsega posvetnega, ki nima naslova, sta s tega stališča zanimivi 14. in 15. kitica:

O grozna, strašna smrt, Papež inu cesar
nam vsim je treba umret, nu vsak mogočni krai
svoj lok napet derži, prez vse časti leže
nobeden mu na ubeži. nu v zemli trohne.¹⁹

Drugače in v skrajne dimenzije pa je topos razširjen v pesmi De morte (O smrti), ki poprejšnji v rokopisu neposredno sledi. Tu je nujnost smrti ilustrirana z vrsto primerov zgodovinskih osebnosti, tako »močnih« kakor »učениh«, ki so razen pozno srednjeveškega italijanskega profesorja prava Baldusa zajeti iz antičnega poganškega sveta. To nizanje individualnih usod, ki ga sprepleta vseskozi misel o minljivosti z moralno poučno tendenco, obsega kar devet kitic (8.—16.):

Vse tedaj more umreti Cicero ta govorni
kar je živiga na sveti velike pravde pelal,
človik nu vsaka stvar, vsakimu je dobil,
De bi lih bila narlepši, smertjo je pravdo zgubil
kumstniši nu mogočniši sam sebe je pogubil
smert premaga vse te. v to večnu terpenje.

Močni nu učeni, Aristoteles ta vučeni
od vsih ludi češeni od vsih natur je pisal,
menijo de so Možje, od smertne pozabil,
Vse te je smert premogla, kaj mu letu pomaga,
s svojo strelo prebodla, vse nature rezlaga,
da konca ranila. od smertne pak molči.

Aulius ta prvi cesar Galenus ta je menil,
ta je bil Rim pretručal, de bode vselej živil,
de je čez to gospud bil, s svojimi arcnijami,
smert mu je krono uzela, velku jih je ozraval,
s trona mi ga je vergla sam sebe je pozabil
na dnu tiga pekla. na svoj posledni čas.

Aleksander ta veliki Baldus modri jurista
s svet je bil premogil pravico v bukve pisal,
s svojo močno vojsko, v serci je ni imel;
smert mu je vojsko dobila, kaj mu letu pomaga
s kraljestva pahnila de svet ga tukaj hvali,
v večnu pogubleanje. tamkej večnu gori.

Craesus kralj ta bogati
velike šace zbiral, menil, da ne bo umeril;
zdej njega močnu griva, kir je šace vkup spravljal,
te večne zaigral.²⁰

Iz te pesmi pa je tudi očitno, da je verzifikator izbiral med takimi primeri splošno znanih in po njihovih delih cenjenih osebnosti, ki so se kljub svojemu delovanju ali prav zaradi njega pregrešili zoper »edino zveličavne versko moralne norme« in si tako prislužili večno pogubljenje v peklu. To je še bolj jasno, če citirane kitice primerjamo z že nekoliko znano dialoško pesmijo iz Paglovčeve rokopisne zbirke, ki ima naslov Cantus alius de vanitate mundi (Druga pesem o ničevosti sveta; oznaka »druga« se nanaša na že citirano pesem brez naslova);²¹ v tej pesmi nastopajo deloma iste, deloma druge podobne osebnosti iz antičnega poganškega sveta (izmed bližnjih predhodnikov namesto pravnika Baldusa renesančni pisatelj Niccolò Machiavelli), ki se v kratkih monologih, obsegaajočih po eno štirivrstično kitico, sklicujejo na svoje zasluge in hočejo priti v nebesa, iz antične mitologije prevzeta Astraea kot simbolna personifikacija božje pravičnosti pa jih po vrsti zavrača. Tako vidimo, da je pri Paglovcu topos »vsi morajo umreti« po eni plati zanimivo razvejan, po drugi pa ozko namensko izkoriščen za krščansko svarilo pred večnim pogubljenjem; s tem pa je rahel elegični ton prozorno podrejen katehetični poučnosti.

Nekoliko bolj v korist elegičnosti je to razmerje vsebovano v drugem, v tovrstnem duhovnem pesništvu prav tako pogosto uporabljanem toposu, če lahko pojem razširimo tudi na stalno uporabljana mesta iz biblije. Gre za prisodobno človeka s cvetico, ki kmalu uvene, ki jo je Scherber zasledil že v prvih slovenskih umetnih elegijah in o njenem izvoru sodil po knjigi nemške slavistke Mahlerjeve o ruskih narekih: »V elegiji je že postala topos biblična primerjava človeka s cvetico ali z drevesom, ki jo moremo ugotoviti že v ljudski pesmi in ki pride prav vedno takrat, kadar naj se predstavi minljivost vsega zemeljskega.« (Str. 49.) Prisodobno vsebuje že kratka verzifikacija, ki jo je 1643

¹⁸ Lino Legiša, Liber cantionum carniolicarum, Kalobški rokopis, Dela SAZU II. razr. 27, Lj. 1973, str. 132—133.

¹⁹ Franc Mihael Paglovec, Cantilenaе variae..., rkp. v NUK, sign. R 75813, str. 181—184.

²⁰ Ibid., str. 184—192.

²¹ Ibid., str. 193—196. Natis v N XX (1862), str. 43—44, od tod ponatis v J. Marn, Jezičnik XXII, Lj. 1884, str. 9—10. France Kidrič pesem označuje za »slovenski dialog v verzih o minljivosti sveta, ki ga je tudi mogoče šteti med prve znane poskuse posvetne umetne verzifikacije« (Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Lj. 1929—1938, str. 111—112).

(sočasno s kalobskim rokopisom) zapisal krašnjiški vikar Mihael Tercei v krstno knjigo župnije Dob:

Roža zjutraj cvete,
z njo lipoto vse rezveseli,
zvečer dolj jemle,
čez nuč se cilu pošuši;
taku vas tudi svejt slipi
nu njega vesele.²²

Podobno moralistično uporabljeno najdemo to prisposodobu v mnogih duhovnih pesmih naslednjega poldruega stoletja. Pri Redeskiniju, ki je izdal svojo cerkveno pesmarico v času, ko so že nastajale prve slovenske umetne pesmi, objavljene nekaj let pozneje v zborniku Pisanice, jo najdemo v tretji kitici pesmi z naslovom Še ena druga od smerte v takšni obliki:

O, kam je lepota zginla,
k'tir' se je ta svejt čudill!
Koker roža je vsehnila,
nje lep' cir je ves zbledil;
narbel cveste je želela,
mertva v truge že leži;
ta smert je njo prehitela,
zdej vsak' od nje preč bejži.²³

V senci bolj ali manj izrazito poudarjene verske moralne poučnosti pa mestoma v takšnih pesmih zavzvenijo tudi bolj pristni elegični toni zunaj podedovanih toposov. Eno najbolj značilnih takšnih mest vsebuje Paglovčeva pesem De morte, iz katere smo že zgoraj navedli več kitic za zgled razširive toposa »vsi morajo umreti«. Predmet štirih kitic iz zaključnega dela pesmi (23.—26.) je namreč slovo umirajočega od prijateljev in narave:

Od vas jest slovu vzamem
perjatei nu znanči,
molite vsi zame
inu mi odpustite,
kir sim vas jest režalil
velik nu dostikrat.

O ti rumenu sonce,
od tebe slovu vzamem,
te na bom vidil več;
moje oči jest zaprem,
več jih gori na odprem
ampak na sodni dan.

Tebe, luna, zapustim
inu vse svetle zvezde,
drugim svetite zdej;
jest morem dergam rajžat,
kamer vaša svetloba
nigdar na zaide kje.

Jest gredem v černo zemlo,
od kod je peršu telu,
zupet je černa perst;
tam ni vetra nu sonca,
svetlobe ali dneva,
ampak červje nu smrad.²⁴

Elegičnost navedenih kitic podkrepljuje dejstvo, da je iz njih povsem izginila svetla perspektiva onostranskega življenja, ki sicer kot tiho upanje preveva celotno pesem; tu je kontrastirana luč dneva (sonce) in razsvetljevalke noči (luna, zvezde) s popolno temo groba. Da je v teh kiticah prisotna res samo brezupno temna perspektiva groba, kaže določno zadnja vrstica četrte citirane kitice, kjer je z baročnim »naturalizmom«²⁵ povedano, da gre umirajoči tja, kjer kraljujejo črvi in vlada smrad; tudi sam poudarjeni kontrast med svetlobo in temo je baročna poteza.

(Se bo nadaljevalo)

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRIKAZ RASTLINSKIH IMEN V SSKJI.

Pomemben del besedišča Slovarja slovenskega knjižnega jezika I. (Ljubljana, 1970) zavzema terminologija; v okvir te pa spadajo tudi rastlinska imena.

I. Izbira in kvalificiranje

V slovarju je rastlinskih imen razmeroma veliko. Obsegajo štiri kategorije. V prvi so poimenovanja rastlin, ki so enaka v vsakdanjem in strokovnem jeziku, v drugi se njihovo poimenovanje razlikuje od strokovnega, v tretji so strokovna rastlinska imena in v četrti poimenovanja, ki jih strokovnjaki ne priznavajo.

V prvo kategorijo spadajo imena za rastline, ki jih širok krog ljudi pozna iz vsakda-

nega življenja, iz svojega okolja, jih goji, uporablja sadeže, sadove.

V drugi so rastlinska imena, katerih raba je široka, poljudna, ne pa strokovna.

Tretjo kategorijo tvorijo strokovna rastlinska imena. Poleg strokovnjakov jih pozna in uporablja tisti krog ljudi, ki rastline sam goji, ali pa se kot ljubitelj srečuje z njimi v poljudno-znanstveni literaturi, revijah, časopisuju.

²² Fr. L. (evec), Knjižen drobec iz protestantske dobe, LZ VIII (1888), str. 320.

²³ (Maksimiljan Redeskinj:) Osem inu šestdeset svetih pesm . . . , Lj. 1775, str. 175.

²⁴ F. M. Paglovec, o. c., str. 184—192.